

NEMIS TILI DARSLARIDA MASHQ VA TOPSHIRIQLARNING TIPLARI VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Tolipova Shaxloxon Baxromjon qizi

Farg'ona davlat universiteti lingvistika (nemis tili) 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nemis tili darslarida mashq va topshiriqlarning turli xil tiplaridan samarali foydalanish, ularni dars jarayoniga to'g'ri tadbiiq etish tahlil qilindi.*

Kalit so'zlar: *mashq tiplari, produktiv mashqlar, rezeptiv mashqlar, kommunikativ mashqlar, mashqlar tipologiyasi.*

Barchamizga ma'lumki, hozirgi kunda zamonaviy va kommunikativ dars jarayonini mashq va topshiriqlarsiz tashkil etishning imkoni yo'q. Mashq va topshiriqlar dars jarayonida muhim ahamiyatga ega hamda ular samarali xorijiy til dars jarayonining ajralmas va mustahkam bir qismi hisoblanadi. Mashq va topshiriqlarni bajarish orqali nazariy o'rgangan bilimlarimizni amaliyotda bajaramiz va qo'llaymiz.

Ko'plab o'quvchilar uchun sinf yoki kurs xonasi chet tili bilan aloqador joy hisoblanadi, bu yerda ular o'zlari uchun yangi bo'lgan tilni egallashlari, uni sinab ko'rishlari va barcha xilma-xilligiga ega bo'lishlari mumkin. Amaliyot bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish, qo'llash va ifoda etishning markaziy jarayoni bo'lganligi sababli, buning uchun darsda va uyda tegishli vaqt ajratilishi kerak. Shubhasiz, o'qituvchilar o'quv materialini birlashtirilmaganligi va bir mashqdan keyin o'quvchilar tomonidan qo'llanilishi mumkinligi haqida tajribaga ega bo'ladilar. Buning sababi shundaki, har bir o'quvchi turli xil ko'nikmalar, bilim va afzalliklarni olib keladi va o'quvchining turiga qarab mashqqa turlicha munosabatda bo'ladi. Shuning uchun taklif bir qator turli mashqlarni ham o'z ichiga olishi zarur.

An'anaga ko'ra, tinglash, o'qish, gapirish va yozishning to'rtta kommunikativ ko'nikmalari o'rtasidagi farqlar turlichadir. Bular ba'zan kommunikativ subkompetensiyalar deb ham nomlanadi.

Produktiv faoliyatlar hamda strategiyalar o'z ichiga ham gapirish ham yozish ko'nikmalarini qamrab oladi. Produktiv og'zaki faoliyatda (gapirish) til foydalanuvchilari bir yoki bir nechta tinglovchilar tomonidan qabul qilinadigan og'zaki matnni ishlab chiqaradilar. Bunga quyidagicha misollar keltirish mumkin:

- Yozilgan matnni ovoz chiqarib o'qish;
- Qaydnomalar, yozilgan matnlar hamda ko'rgazmali qurollar (diagramma, rasmlar, plakatlar) ga asoslangan holda gapirish;
- Mashq qilingan rolni o'ynash;
- To'g'ridan-to'g'ri gapirish;
- Kuylash.

Produktiv yozma faoliyatda (yozishda) tildan foydalanuvchilar muallif sifatida bir yoki bir nechta o'quvchilar tomonidan qabul qilingan yozma matnlar yozadilar. Yozma faoliyatga misollar quyidagicha ko'rinishga ega:

- Anketa va savollar varaqasini to'ldirish;
- Gazeta, jurnallar va byulletenlar uchun maqolalar yozish;
- Plakatlar tayyorlash;
- Hisobotlar va xabarlar yozish;
- Keyinchalik foydalanish uchun qaydnomalar tuzish;
- Diktantlardan so'ng, bayonlar yozish;
- Erkin mavzuda ijoiy ish yozish;
- Shaxsiy maktublar va rasmiy xatlar yozish;

Rezeptiv faoliyatlar tarkibiga tinglab tushunish va o'qib tushunish kiradi. Eshitish rezeptiv faoliyatida til o'rganuvchilari tinglovchi bo'lib, bir yoki undan ko'p ma'ruzachilarni og'zaki nutqlarini qabul qiladilar va keltirilgan ma'lumotlarni qayta ishlaydilar. Tinglash faoliyatiga quyidagilar misol bo'la oladi:

- Ommaviy e'lonlar va xabarlar (axborotlar, ko'rsatmalar, ogohlantirish va boshqalar)ni eshitish va tushunish

- Ommaviy axborot vositalari (radio, televidenye, dublyaj, kinoteatr) ni eshitish, ko'rish va tushunish

- Tomoshabin yoki tinglovchi sifatida omma orasida (teatr, ommaviy yig'ilishlar, ommaviy ma'ruzalar, ko'ngilochar tadbirlar va boshqalarda) ishtirok etish

- Suhbatlarni tinglash

Vizual rezeptiv faoliyatlarda , ya'ni o'qib tushunishda bir nechta mualliflar tomonidan yozilgan matnlarni chet tili o'rganuvchilari kitobxon sifatida o'qib tushunadilar hamda ularni tahlil etadilar. O'qish faoliyatiga quyidagi namunalarni keltirishimiz mumkin:

- Umumiy bilimga ega bo'lish uchun, yo'l-yo'riq uchun o'qish;

- Ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun o'qish, masalan, ma'lumotnomalardan foydalanish;

- Ko'rsatmalarni o'qish va unga rioya qilish;

- Suhbat, bahs uchun o'qish;

Chet tillarini o'qitishda muhim bo'lgan to'rt ko'nikmani o'rgatish bilan bir qatorda, o'quvchilar bilan so'z boyligi, talaffuz, intonatsiya, grammatika va imlo qoidalari ustida mashq qilinishi zarur. Masalan, lug'at boyligini rivojlantirish qolgan barcha ko'nikmalarni rivojlantirishda mustahkam o'ringa ega ekanligini asos sifatida keltirishimiz mumkin, chunki til o'rganuvchilarda so'z boyligi oz miqdorni tashkil etsa, tinglab yoki o'qib tushunish va yozma matn, og'zaki nutqni shakllantirishda qiyinchiliklarga olib kelishi yoki ifodalangan nutq juda sodda talqin etilishi mumkin.

Ko'nikmalar kundalik hayotda kamdan- kam hollarda individual ravishda kerak bo'ladi, ular odatda tilning og'zaki va yozma nutqda qo'llanilishida kombinatsiyalangan holda namoyon bo'ladi. Shuning uchun matnni bir vaqtning

o'zida o'qimasdan yozish ilojsizdir. Birinchi navbatda, og'zaki dialogda, masalan telefonda bu nafaqat o'quvchilarning nafaqat o'zlari aytayotgan, balki suhbatdoshlarining aytganlari haqida ham fikr yuritiladi.

Mashqlarda ko'pincha bir qancha ko'nikmalar talab qilinadi, hattoki, klassik tinglash mashqlari “quyidagicha savollarni tinglang va javob bering...” deyilganda o'quvchilar savollarni o'qib, tushunib olishlari hamda javoblar uchun lingvistik manbalarga ega bo'lishlari, ya'ni og'zaki va yozma javob bera olishlarini nazarda tutadi.

Ma'lumki, didaktika ta'limotida mashqlar tipologiyasi o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Mashqlar o'z navbatida xilma-xillikni talab qiladi. Mashqlarning farqlanishida oson yoki qiyinligi muammoga yechim bo'lmaydi, chunki ular subyektiv hisoblanadi. Sodda mashqlar ba'zi til o'rganuvchilar uchun haqiqatdan ham osonlik qiladi, shuning uchun mashqlarni osondan murakkabga qarab shakllantirib borish maqsadga muvofiqdir. Mashqlar tiplarini bir-biridan farqlash uchun bir qancha talablar, kriteriyalar mavjud.

Mashq tipologiyasi o'z ichiga rezeptiv, produktiv, ochiq va yopiq mashq turlarini qamrab oladi.

Rezeptiv mashq xorijiy til darslarida matnni o'qigandan yoki tinglagandan so'ng, o'quvchilar ixtiyoriga mashqlar topshiriladi, bunda, avvalo, matnning mazmunini tushunish muhim hisoblanadi.

Produktiv mashq esa o'quvchilarning mustaqil fikrlashini o'stiradi, ulardan ijodiylikni talab qiladi, maqsadga yo'nalganlikni va maqsadga intilishni shakllantiradi.

Ochiq mashq turi, odatda, til o'rganuvchilardan erkinlikni talab etadi, mashqni bajarish mobaynida turli va ko'plab javoblarni keltirish mumkin.

Yopiq mashq turida o'quvchilar faqat bitta javob orqali mashqni bajarishlari zarur, ularning yechimlari odatda, til ning mazmun jihatidan beriladi.

Yuqorida ifodalangan mashq turlaridan farqli o'laroq, mashqlar tipologiyasida o'ziga xos bo'lgan yarim ochiq mashq turlari ham mavjudligiga guvoh bo'lamiz. Bu mashq turlarining yechimini topishda til o'rganuvchilarda turli xil tanlov va muqobillik imkoniyatlaridan foydalangan holda o'z maqsadlariga yetishlari, ya'ni mashqni muvaffaqiyatli bajara olishlari ko'zda tutiladi.

Bundan tashqari mashqlar “inhaltsbezogen”, ya'ni mazmunga bog'liqligi hamda “formfokussiert”- shaklga yo'naltirilganlik jihatidan farqlanadi.

Mazmunga bog'liq bo'lgan mashqlarda til o'rganuvchilarning e'tibori og'zaki yoki yozma nutqning mazmuniga qaratiladi. Shaklga yo'naltirilgan mashqlarda esa, o'rganuvchilarning diqqati til vositalari, shakllari va tuzilishiga qaratiladi. Shaklga yo'naltirilgan mashqlar haqida gap ketganda, nafaqat ularning shakli, balki ma'no-mazmuni ham boy tarzda shakllantirilganligini guvohi bo'lishimiz mumkin. Biz hammamiz matnlarni yangi lingvistik shakllarni ishlab chiqish uchun emas, balki mazmunini o'quvchilarga tushunarli bo'lsa va ular matn nima haqida ekanini bilsalar, diqqatini yangi shakllarga qaratishlari mumkin.

Yana bir ajralib turuvchi mezon mashqlar orqali nazorat qilishdir, nazorat vazifa yoki mashqni yechishda o'quvchiga yordam beruvchi barcha chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi va ular darajalanish, turlarga bo'linish kabi xususiyatlarga ega. Nazoratning darajasi kuchli yoki kuchsiz bo'lishi mumkin. Yuqori darajada nazorat qilinadigan mashqlar o'quvchilarga to'g'ri javobni topish uchun nima qilishlari zarurligiga ishora qiladi. Kamroq nazorat qilinadigan mashqlar o'quvchilarga tanlash imkoniyatini beradi. Shu tariqa, o'quvchilar o'z ta'lim jarayonining hech bo'lmaganda bir qismini o'quvchilarning mustaqilligi ruhida nazorat qiladilar, chunki mashq individual o'zgarishlarga imkon beradi. Boshqarish darajasi ham ba'zan qiyinchilik darajasiga tenglashtiriladi. Shunday qilib, qiyinchilik rezeptivdan produktivga, produktiv mashqlardan transfer mashqlarga o'tishi mumkin. O'z navbatida, savol paydo bo'ladi: Transfer mashqlar nima? Transfer mashqlar deyilganda, amaliyotda qo'llaniladigan namunalar yangi kontekstga o'tkaziladi, shu bilan birga, agar ular murakkab grammatik tuzilishdan foydalanishni talab qilsa, kuchli nazorat ostida bo'lgan mashqlar ham erkin so'zdan ko'ra qiyinroq bo'lishi mumkin.

Nazorat turlari turlicha bo'lishi mumkin. Rasmlar, rasmi hikoyalar hikoyani boshqarishi mumkin yoki namuna mashq qanday bajarilishini ko'rsatishi mumkin. Nazorat uchun boshlang'ich nuqta ko'pincha ish ko'rsatmasi hisoblanadi va u buyruq-istak maylida ifodalanishi mumkin va o'quvchilardan aniq harakatlar qilishni so'rash yoki savollar orqali murojaat etilishi mumkin:

- Dialoglarni solishtiring
- Kursda mashq qiling
- Qaysi ommaviy axborot vositalarini bilasiz?
- Rasmlar nimani ko'rsatadi?

Vaziyatning og'zaki yoki tasviriy tavsifi ham nazorat qilinishi mumkin.

Ish ko'rsatmalari bilan o'quvchilarning diqqati ular nima qilishlari kerakligiga qaratiladi, masalan, ma'lumot to'plash yoki ikkita dialogni taqqoslash. Vaziyatning tavsifi esa, odatda, ma'lum bir kommunikativ harakatni talab etadi. Darsni rejalashtirish uchun o'quv va o'quv materiallaridagi mashqlarni yuqorida keltirilgan xususiyatlarga ko'ra farqlash mantiqiy jihatga asoslanishi mumkin. Bu o'qituvchilarga mashqlar maqsadlarini baholashga, mashqlar ketma-ketligini rejalashtirishga, va hattoki, ularni o'zgartirishga yordam beradi. Barcha mashqlarning maqsadi og'zaki va yozma nutqni yuksaltirishga talab qiladigan vazifaga tayyorgarlik ko'rishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Hermann Funk, Christina Kuhn, Dirk Skiba, Dorothea Spaniel-Weise, Reiner E. Wicke (2014): Aufgaben, Übungen, Interaktion. Klett- Langenscheidt, München.
2. GROSSMANN, Simone (2011): mündliche und schriftliche Arbeitsanweisungen im Unterricht Deutsch als Fremdsprache, 83. Frankfurt a. M: Lang.
3. HATTIE, John (2011): Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. London, New York: Routledge.
4. HAYES, John R./ Flower, Linda S. (1980): Identifying the organization of writing processes. In: Gregg, L. W./Steinberg, E. R. (Hgg.) Cognitive Processes in Writing. Hillsdale: Erlbaum. S. 3-30.
5. NZO AHMADJONOV //ANALYSIS OF POETONYMS USED IN POETRY// International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA issue 12, volume 104 published December 30, 2021 P. 509-512 pages.
6. AN Zokirjon o'gli, AS Baxromjon o'g'li //ANALYSIS OF POETONYMS IN PROSE WORKS// Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. Volume 10, Issue 2, February, 2022 ISSN: 2347-6915 SJIF Impact Factor: 7.472 P. 487-490.
7. Rakhmatillo Shukurov Mirzatillayevich, Ahmadjonov Nurbek Zokirjonogli //Precedent names in the artistic text as allusive names// ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 8 August 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492. P. 46-52 page
8. Н.Ахмаджонов, АРўзиматова //ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРНЕМИСХАЛҚИМИЛЛИЙМАДАНИЯТИНИНГЎЗГУСИДИ Р// O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. 10-SON. 20.08.2022. 104-109 betlar.
9. N.AKHMADJONOV //Phraseological units is a mirror of the German national culture// Scientific journal of the Fergana State University, 2018 №2. 83-85.
10. ЗераТаировнаИсаева //АНТРОПОЦЕНТРИЗМ - НОВАЯНАУЧНАЯПАРАДИГМА В «АКТИВНОЙЛЕКСИКОЛОГИИ»// GOLDEN BRAIN Multidisciplinary Scientific Journal. VOLUME 1 | ISSUE 9| APRIL, 2023. 156-162 pages.
11. ИсаеваЗераТаировна //ИДЕНТИФИКАЦИЯПАРАДИГМАТИКИИСИНТАГМАТИКИВКОРПУСНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙЛИНГВИСТИКЕ// International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers. Volume-11| Issue-4| 2023. 259-264 pages.
12. Исаева Зера Таировна // СИНТАГМАТИКА И ПАРАДИГМАТИКА КАК ТИПЫ ОТНОШЕНИЙ И СВЯЗИ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ// Международный научный журнал «Новости образования: исследование в XXI веке». № 9(100), часть 1. апрель, 2023 г. 92-96 стр.

13. Топволдиев Казбек Ахмадалиевич, Бурхониддинов Бахтиёр Расулжон угли //ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ШКОЛЕ// PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. Copenhagen "Science Edition" 17 April 2023. PART 22. 27-30 pages.

14. ИльязбековМарат, ТопволдиевКазбек //КОМПАРАТИВНЫЙАНАЛИЗНАУРОКАХЗАРУБЕЖНОЙЛИТЕРАТУРЫ// INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE: a collection of scientific works of the International scientific online conference (15 th April, 2023) – Great Britain, London: "CESS", 2023. Part 8. 26-29 pages.

15. ИсаеваЗераТаировна //СОВРЕМЕННЫЕТЕХНОЛОГИИПРИОБУЧЕНИИРУССКОМУАЗЫКУ// EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH Innovative Academy Research Support Center. Volume 3 Issue 5, Part 2 May 2023. 151-154 pages.

16. ПарпиеваОдинахонРахмановна, РаззоқовБахтиёрХабибуллаевич //ИННОВАЦИОНТАЪЛИМТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГТУРЛАРИВАНАЗАРИЙАС ОСЛАРИ// Международныйнаучныйжурнал «Научныйимпульс».№ 5(100), часть 2. Декабрь, 2022. 204-210 стр.

17. АхтямовАзизбойЭркинбоевич //РЕКЛАМНЫЕТЕКСТЫИРАЗВЕРТЫВАНИЕТЕМЫВРЕКЛАМНЫХТЕКСТАХ// PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. Copenhagen "Science Edition" 17 April 2023. PART 22. 132-135 pages.

18. N.A.Xoshimova, A.Ro‘zimatova //INGLIZ TILINI O‘QITISHDA INNOVATSION VA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH// MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH: a collection scientific works of the International scientific conference (10 July, 2022) - Berlin:2022. 166-170 pages.